

هرمنوتیک انتقادی به مثابه ی روش: بررسی ظرفیت های پیدا و پنهان هرمنوتیک انتقادی در پژوهش های تربیتی

احمد بنی اسدی¹

بیان مساله

پرداختن به مسائل تربیتی و درصدد رفع آن ها بر آمدن منوط به داشتن روش و رویکرد علمی است. این روش و رویکرد در علوم مختلف از آبشخورهای فکری متفاوتی تغذیه می کند. در عین حال پیچیدگی روز افزون مسائل حیات بشری به خصوص مسائل مربوط به علوم انسانی زمینه ترکیب رویکردها و روش های گوناگون را فراهم آورده است. در این بین گستره هرمنوتیک به مثابه یک علم و روش بر کسی پوشیده نیست. پیشگامانی چون دیلتای، شلایر ماخر، هایدگر، گادامر، هابرماس و ریکور به این روش پرداخته و به بسط و توسعه آن کمک های چشمگیری کرده اند. در این بین هرمنوتیک انتقادی یکی از این روش های برگرفته شده از شاخه تنومند هرمنوتیک است، که ظرفیت زیادی در کالبد شکافی مسائل و ارائه راهکار برای بهبود وضعیت موجود را دارد. چرا که از سویی وابسته به هرمنوتیک است و هدفش تفسیر وضع موجود و از سوی دیگر متکی به زمینه انتقادی برای زمینه سازی و تحقق آزادی بیشتر. از این روی چنین روشی در پژوهش های تربیتی که قصد دارند زمینه ی سلطه خیز در جنبه های گوناگون تربیت را به چالش بخواند می تواند کاربرد فراوانی را داشته باشد.

سوالات پژوهش

سوالات اصلی پژوهش پیشروی عبارتند از:

1. هرمنوتیک انتقادی به مثابه یک روش تحقیق کیفی چیست؟
2. ظرفیت های برجسته هرمنوتیک انتقادی برای پژوهش های تربیتی کدام اند؟

چارچوب نظری

هرمنوتیک انتقادی به مثابه ی چتری برای پروژه های نظری و روش شناختی مشترکی است که

¹ - دانش آموخته کارشناسی ارشد فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه تربیت معلم تهران

به وسیله‌ی اندیشمندان گوناگون فلسفی و اجتماعی از دهه 1960 تا کنون انجام شده است (گیون، 2008). وی معتقد است این روش هرمنوتیکی خوانده می‌شود، چون هسته اصلی جهت‌گیری آن شامل بازسازی و ایجاد زمینه‌های اصلی برای فهم و تفسیر (تاویل) عبارات و اصطلاحات نمادینی، همچون متون، کنش‌ها، مظاهر و فعالیت‌ها است. همچنین انتقادی محسوب می‌گردد به این دلیل که زمینه‌ی تفسیر را متصل به قدرت و سلطه اجتماعی می‌داند. از این روی تمرکز بر قدرت به آن، بعد انتقادی می‌دهد و انگیزه آن دگرگونی تغییرات اجتماعی به سوی آزادی بیشتر، افزایش رضایت مندی فردی و برابری است. مبتنی بر این روش نقاب از شیوه‌های اعمال قدرت برداشته شده و این شیوه‌ها چالش‌پذیر می‌شوند. به نظر از همین روست که اسمیت (ترجمه منوچهری: 247:1387) نگرانی خود را از پژوهش‌های هرمنوتیک این‌گونه بیان می‌کند. "دانشجویان مدرن هرمنوتیک باید مراقب این باشند که تفسیرشان ممکن است که آن‌ها را با - صاحبان قدرت - دچار مشکل کند."

روش

روش پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و بر اساس آن پژوهشگر با مراجعه به دانش‌نامه پژوهش کیفی و برخی منابع مرتبط با بحث‌های هرمنوتیک، اندیشه دبستان انتقادی، روش تحقیق کیفی و هرمنوتیک انتقادی اطلاعات لازم پیرامون این روش را جمع‌آوری و سپس مبتنی بر کارکرد‌های این روش در تربیت و پژوهش‌های تربیتی پیشنهاداتی را ارائه کرده است. در این پژوهش هدف آن بود که زمینه‌هایی از هرمنوتیک انتقادی تبیین شود که سلطه‌زدا و آزادی‌آفرین باشد. برای جامه عمل پوشاندن به این مهم ظرفیت‌های هرمنوتیک مورد بررسی قرار گرفت و مبتنی بر پژوهش‌های گذشته بیشتر بر جنبه‌هایی از این روش تاکید شد که در آن پژوهشگر عنصری خنثی در گزارش از امری واقع نیست، بلکه نقش بی‌بدیلی را در تفسیر بازی می‌کند. بکارگیری پیش‌فرض‌ها منفی‌نگری نسبت به وضع موجود از بارزترین ویژگی‌های پژوهشگر هرمنوتیک انتقادی است. پس از آن استناد به پژوهش‌هایی که یا به معرفی این روش پرداخته بودند یا در مواردی آن را بکارگمارده بودند، سعی شد ویژگی‌های مهم این روش، در عرصه تربیت ترسیم شود.

یافته‌ها

مبتنی بر یافته‌ها این روش چند ویژگی برجسته دارد که می‌تواند در جنبه‌های مختلف تربیت بکار گرفته شود:

اول آنکه پژوهشگر در این روش تنها به توصیف وضع موجود اکتفا نمی‌کند، بلکه درصدد است زوایای پنهان و نامکشوف حوزه مورد بررسی خویش را بشناسد و بشناساند و با دخالت پیش فرض‌های خود تفسیری نو ارائه کند. در مرحله بعد ضمن اشاره به زمینه‌هایی که در تربیت و اجزای آن ایجادکننده سلطه هستند، درصدد رفع آن بر می‌خیزد. بدین ترتیب پژوهشگر هرمنوتیک انتقادی دو ویژگی ممتاز دارد. اول آنکه پیش فرض و پیش فهم خود را در تفسیر دخیل می‌کند و دوم آنکه به توصیف وضع موجود اکتفا نمی‌کند، بلکه درصدد رفع نواقص و معایب بر می‌آید.

واژگان کلیدی: پژوهش تربیتی، تحقیق کیفی، هرمنوتیک انتقادی، روش‌شناسی

منابع:

- 1- پالمر، م. (1969)، علم هرمنوتیک، ترجمه حنایی، چاپ پنجم، تهران: هرمس
- 2- معینی، م. (1383)، هرمنوتیک و درام مدرن (بررسی نقش هرمنوتیک بر درام مدرن و پست مدرن)، تهران: باشگاه اندیشه.
- 3- اسمیت، دیوید جی. (1387)، «پژوهش هرمنوتیک: تصور هرمنوتیک و متن تربیتی»، ترجمه عباس منوچهری، در روش‌شناسی مطالعات برنامه‌درسی، آدموند سی. شورت، ترجمه مهر محمدی و همکاران. تهران: سمت و پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
- 4- Allen, D. (1995). Hermeneutics: Philosophical traditions and nursing practice research. *Nursing Science Quarterly*, 8 (4), 174-182.
- 5- Given, Lisa M(2008). The SAGE Encyclopedia of QUALITATIVE RESEARC METHODS. SAGE Publications. VOLUMES 1&2 /E.BOOK EDITION/.